

Aleš Maver

Peržani in Hermanova bitka: dva vojaška spopada na odru

I

Čeprav so Ajshilovi *Peržani* s svojo upodobitvijo salaminske bitke najstarejša ohranjena atiška tragedija in morda celo najstarejša ohranjena drama svetovne književnosti sploh,¹ s svojo osredotočenostjo na vojaški spopad pri poznejših rodovih dramatikov niso našli ravno veliko posnemovalcev. Če nič drugega, so temu botrovali že uprizoritveno-tehnični razlogi. Da so s tovrstnimi dramskimi besedili pri prestavljanju na oder težave, potrjuje končno odrska usoda obeh v nadaljevanju pod lupo vzetih dram.

Kar se tiče *Peržanov*, se sicer ni izpolnila mračna Staigerjeva vizija, po kateri »na ponovno oživitev *Peržanov* v doglednem času verjetno ni misliti.«² Oživljeno zanimanje za nasprotje med Vzhodom in Zahodom v luči ameriških vojaških pustolovščin na Bližnjem vzhodu je namreč blagodejno vplivalo na njihovo recepcijo ob koncu 20. in v začetku 21. stoletja.³ *Hermanova bitka* si po drugi strani ni nikdar opomogla od svoje izrazite priljubljenosti v času nacističnega režima in je bila po drugi svetovni vojni deležna sila redkih uprizoritev, pa še med temi je imela vzhodnonemška iz leta 1957 v Harzu izrazito politično konotacijo.⁴ Navsezadnje je potrebno pripomniti še, da je drama prvo uprizoritev doživela šele dobrih petdeset let po nastanku, a o tem pozneje.

Kljub uprizoritvenim zagatam bi lahko *Peržanom* iz Kleistovega časa ob bok postavili kar nekaj drugih dramskih del, ki se ravno tako napajajo ob vojaških dogodkih. Omeniti bi bilo denimo moč Schillerjevega *Wallen-*

1 Staiger, »Nachwort«, 95.

2 Ibidem, 98.

3 Gl. Macintosh, »Tragedy in Performance«, predvsem 321.

4 Potekala je namreč pod geslom »Rimljani so Američani in Aristan je Adenauer«.

steina ali vojaške prizore iz – predvsem – drugega dela Goethejevega *Fausta*. Razlog, zakaj je *Hermanova bitka* posebej zanimiva, so precejšnje podobnosti med tekstoma, ki pa kar tekmujejo z naravnost osupljivimi razlikami.

Seveda naj takoj opozorim naj najpomembnejšo med slednjimi, zaradi katere bo kdo celo porekel, da je vse povedano v nadaljevanju možno brati samo v velikem oklepaju. Medtem ko Ajshil opisuje le osem let oddaljeno dogajanje, v katerem je bil sam udeležen, je *Hermanova bitka* lep primer eskapistične literature, saj posega po dogodku, od časa svojega nastanka oddaljenem kar tisoč osemsto let. Vendar si bralec kljub novejšim opozorilom raziskovalcev Kleistovega življenja in dela, da velja pri aktualističnem branju previdnost,⁵ ne more kaj, da ne bi v like drame iz 1808 prenesel oseb iz takratnega časa, da ne bi v Rimljanih videl Napoleonovih Francozov, v Hermanovih Heruskih Prusov in v Marbodovih Svebih Avstrijcev. In če je tako branje vsaj možno, potem se odpre s *Peržani* vrsta vzporednic.

Oba dramatika sta posegla po »najsvetlejšem dogodku iz zgodovine domovine« in oba sta izrazito poudarjala osvobodilni moment bitk v ospredju svojih dram. Kot se je Ajshil bojeval proti Kserksu pri Salamini, se je Kleist osebno boril v protifrancoskih bojih v času pred tilsitskim mirom, ki ga od nastanka njegovega besedila loči le leto dni, in je prav mesece pred njim preživel v francoskem ujetništvu v Fort de Joux.⁶ Tudi zaradi tega sodobniki sploh niso dvomili, o kom berejo v (takrat kajpak neobjavljeni in neobjavljeni) drami:

Za njegovo (Kleistovo, op. A. M.) najboljšo delo štejem najmanj obravnavano *Hermanovo bitko*. Slednja ima obenem zgodovinsko vrednost. Ustrezneje sploh ni moč naslikati pasjega duha Renske zveze, kakršen je tedaj vladal (vi tega niste doživeli). Tedaj je vsakdo razumel razmerja, kdo je Aristan, ki ga slednjič odvedejo v smrt, kdo so tisti, ki menijo, da s postavljanjem in pošiljanjem slov rešujejo domovino. Na tisk leta 1809 sploh ni bilo misliti.⁷

Iz nadaljevanja tega pisma se da celo razbrati, da je upravičenost enačenja Rimljanov s Francozi in Heruskov s Prusi potrdil Kleist sam. Dahlmann namreč prenaša njegov domnevni odgovor na pomislek o Tusneldinem brutalnem končnem obračunu s svojim rimskim občudovalcem Ventidijem, ko nanj naščuva medvedko: »Kleist mi je odvrnil: 'Moja Tusnelda je poštena, a nekoliko naivna in nečimrna, kakršna so danes dekleta, ki jim imponirajo Francozi, ko pa se takšne narave vrnejo k samim sebi, potrebujejo srdi-

⁵ Tako nazadnje Vinken, *Bestien*, passim.

⁶ Prim. Angress, »Kleist über Sklaverei«, 157.

⁷ Odlomek iz pisma Kleistovega prijatelja Friedricha Christopa Dahlmanna zgodovinarju Gottfriedu Gerhardu Gervinusu z dne 26. oktobra 1840, povzet po Ippel, ur., *Briefwechsel*, Bd. 2, 197 isl.

to maščevanje.⁸ S tem pa postanejo primerjave s *Peržani* vsaj nekoliko bolj smiselne.

II

Oglejmo si naprej v obeh dramah zelo opazno in izpostavljeno sopostavitve, σύγκρισις, nasprotnikov v obeh bitkah, Grkov in Perzijcev pri Salamini v *Peržanih* in Rimljanov in germanskih plemen pod vodstvom Heruskov v bitki v Tevtoburškem gozdu. Ni treba prav daleč, da bralec ravno na tej točki ugotovi enega glavnih razločkov med obema besediloma. Nanj vpliva že verjetno največkrat omenjena značilnost *Peržanov*, da namreč salaminski triumf in katastrofo spremljamo iz zornega kota poražencev in zmagovalci na odru sploh ne nastopijo. Kar že samo po sebi narekuje prijaznejšo sliko »sovražnika«.

Ajshil kajpak ne pozabi opozoriti na bistvene razlike med Perzijci in Grki, zlasti Atenci. Kot njegov *tertium comparationis* velikokrat stopi v ospredje odnos do suženjstva in svobode, kar se nakazuje že v Atosinih preroških sanjah z začetka drame:

παῖς δ' ἑμὸς μαθὼν
κατεῖχε κάπρουνεν, ἄρμασιν δ' ὑπο
ζεῦγνυσιν αὐτῷ καὶ λέπαδν' ὑπ' αὐχένων
τίθησι. χὴ μὲν τῇδ' ἐπυργοῦτο στολῇ
ἐν ἡνίασι τ' εἶχεν εὐαρκτον στόμα,
ἢ δ' ἐσφάδαζε, καὶ χεροῖν ἔντη δίφρου
διασπαράσσει, καὶ ξυναρπάζει βίᾳ
ἄνευ χαλινῶν, καὶ ζυγὸν θραύει μέσον. (Ajshil, *Peržani* 189–96)

Ko to moj sin je videl, ju je skušal
pobotati: obe je vpregel v voz,
na tilnik jima je nataknil jarem.
Njih ena se ponašala z jarmom,
voljno je v ustih uzdo žvečila,
a druga cepetala je, z rokami
je uzdo trgala in se upirala,
naposled jarem je zlomila v dvoje. (Prevod Kajetan Gantar)

Podobna primerjava odmeva iz opisa epiloga perzijskega poraza pri Salamini. Tam je namreč rečeno, da je zdaj tiranske oblasti vzhodne velesile konec in da si bodo ljudstva vzela doslej tlačeno svobodo:

8 Ibidem.

τοι δ' ἄνὰ γὰν Ἀσίαν δὴν
 οὐκέτι περσονομοῦνται,
 οὐδ' ἔτι δασμοφοροῦσιν
 δεσποσύνοισιν ἀνάγκαις,
 οὐδ' ἔς γὰν προπίτνοντες
 ἄζονται βασιλείᾳ
 γὰρ διόλωλεν ἰσχύς.
 οὐδ' ἔτι γλώσσα βροτοῖσιν
 ἐν φυλακαῖς λέλυται γὰρ
 λαὸς ἐλεύθερα βάζειν,
 ὡς ἐλύθη ζυγὸν ἀλκᾶς. (Ajshil, *Peržani* 584-94)

Ljudstva Azije ne bodo več
 pokorna zakonom Peržanov,
 ne bodo več davkov
 nosila gospodu,
 ne bodo ga več na kolenih
 po božje čistila:
 strta je kraljeva moč!
 Tudi jezik zemljanov
 noče več pod stražo:
 zlomljen je jarem prisile,
 ljudstvo si jemlje svobodo svobodnih besed. (Prevod Kajetan Gantar)

V ta kontekst sodi slednjič še velikokrat evocirana oznaka Atencev, del odgovora na Atosino vprašanje, kdo so neki ljudje, ki so spravili na kolena njenega sina: οὐτινος δοῦλοι κέκληνται φωτὸς οὐδ' ὑπήκοοι (*Peržani* 242).⁹ Vse skupaj podaja torej precej jasno sliko, na kateri je razmejitve med pripadniki zmagovalcev in poražencev pri Salamini več kot nedvoumna. A kot bo razvidno v nadaljevanju in kot je splošno znano, je uspelo udeležencu bitke Ajshilu manj kot desetletje po njej ob vsem ohranjanju stereotipov o tem, da Vzhodnjaki nimajo težav s sprejemanjem suženjstva in tiranije, obdržati posluš za individualno trpljenje in individualno stisko, s čimer je nekoliko razvednil precej klišejsko obarvane splošne sodbe, kot sem jih navajal doslej.

Ravno z individualizacijo pa je križ pri Kleistu. Tam se zdi, da imajo njegovi Rimljani (po vsej verjetnosti Francozi njegovega časa) komaj kaj skupnega s svojimi germanskimi nasprotniki in torej niti njihovo trpljenje ne more priti do srca bralca ali gledalca. Toda pojdemo po vrsti.

Če Ajshil razliko med Grki in Perzijci vidi zlasti v dojemanju in vrednotenju svobode, postreže *Hermanova bitka* z drugačnim klišejskim parom. Germani naj bi nosili svoje srce in svojo misel vsem na očeh, Rimljani naj bi nikoli ne govorili tistega, kar zares mislijo, in so povrhu grozno samovšečni

9 »Ti ljudje nikomur niso sužnji ne podložniki!« (Prevod K. Gantar.)

in naravnani samo nase. Da je tako, Herman gledalcu pove že na samem začetku, ko se vsaj na videz še ni odločil za spopad na vse ali nič in za »osvoboditev Germanije«. Ko razpreda o tem, komu bi privoščil oblast nad svetom, modruje:

Wenn sich der Barden Lied erfüllt,
und, unter einem Königsszepter,
jemals die ganze Menschheit sich vereint,
so läßt, daß es ein Deutscher führt, sich denken,
ein Britt', ein Gallier, oder wer ihr wollt;
doch nimmer jener Latier, beim Himmel!
Der keine andre Volksnatur
verstehen kann und ehren, als nur seine. (H. Kleist, *Hermannsschlacht* I, 3)

Če se izpolni pesem bardov in se bo vse človeštvo kdaj združilo pod enim žezlom, si znam predstavljati, da ga bo vodil Nemec, Britanec, Galec ali kdor že hočete. A nikdar, za božjo voljo, tisti Latinec, ki ne more razumeti in ne spoštovati narave nobenega drugega ljudstva kakor le svojo.

Zlaganost in dvoličnost Rimljanov poudarja Herman tudi, ko odgovarja svoji ženi Tusedi na njeno zatrjevanje, češ da jo rimski oficir Ventidij, ki ji je med lovom na tura rešil življenje, ljubi. Zaničljivo meni:

Nun, Thuschen, ich versichre dich,
ich liebe meinen Hund mehr, als er dich.
Du machst, beim Styx, dir überflüssge Sorge.
Ich zweifle nicht, o ja, wenn ihn dein schöner Mund
um einen Dienst ersucht, er tut ihn dir:
Doch wenn er die Orange ausgesaugt,
die Schale, Herzchen, wirft er auf den Schutt. (*Die Hermannsschlacht* II, 8)

No, Tusedica, zagotavljam ti, da svojega psa ljubim bolj kot on tebe. Pri Stiksu, delaš si odvečne skrbi. Saj ne dvomim, da bi ti, če bi tvoja lepa usta prosila zanjo, storil uslugo. A ko bo izsesal pomarančo, bo lupino, srček, vrigel na odpad.

V *Hermanovi bitki* se zdi, da predstavo o poštenih Germanih in zvijačnih Rimljanih odkupujejo tudi nasprotniki kneza Heruskov, kar ni nepomembno ob premišljevanju o vprašanju, v kolikšni meri smemo krepke izjave glavnega protagonista postavljati v bližino Kleistovih lastnih pogledov (na »Rimljane« svojega časa).¹⁰ In če ob Hermanu na klišeje pristajajo tudi rimski oficirji, je odgovor na dilemo vsaj korak bliže. Ventidij namreč poveljniku

¹⁰ Če je bolj ali manj jasno, da med enim in drugim ne gre postavljati enačaja, kot podčrtuje An-gress, »Kleist über Sklaverei«, 167-68, je vsaj po mojem mnenju dramatika jeza na francoske »vsiljivce« pogosto vendarle postavila v bližino lika njegovega »terorista«.

operacije v Tevtoburškem gozdu strah pred morebitno Hermanovo dvojno igro pomiri z besedami:

Quintilius! Das faß ich in zwei Worten!
Er ist ein Deutscher.
In einem Hämmling ist, der an der Tiber graset,
mehr Lug und Trug, muß ich dir sagen,
als in dem ganzen Volk, dem er gehört. (*Die Hermannsschlacht* III, 5)

Kvintilij, to bom povzel v dveh besedah: Nemec je. V enem koštrunu, ki se pase ob Tiberi, je več laži in zvijačnosti kot v vsem ljudstvu, ki mu pripada.

Varus, ki je kljub relativno brezobzirnemu izvajanju rimske in Avgustove imperialistične politike še vedno eden bolj simpatičnih Rimljanov v drami, se na takšno diagnozo zanese, zato se, ko prevara pride na dan, začudi:

Hermann? So kann man blondes Haar und blaue Augen haben, / und doch so falsch sein, wie ein Punier? (Prav tam, V, 9)

Herman? Torej je moč imeti plave lase in modre oči, pa biti vendar tako hinavski kot Punec?

Pokaže se, da so v obeh dramah sicer trdo zakoličene razlike med vsakokratnima nasprotnikoma v bitki v Kleistovem besedilu precej bolj nepremostljive kot pri grškem tragiku. V *Peržanih* preseneča ravno to, da ni ne duha ne sluha o kakršni koli »kolektivni krivdi«¹¹ Perzijcev, ki naj bi si resda delili nekatere zgoraj omenjene nelepe lastnosti, za Kserksovo invazijo na Grčijo. Ne, celotno težo odgovornosti preloži Ajshil na pobudnika in vojskovodjo, njegova predrznost in samopašnost pa sta tisti, ki spodbodeta usodo in bogove k maščevanju nad perzijsko vojsko pri Salaminu. Ko bi ne bilo tako, bi tragedija dejansko že v času svojega nastanka bodla v oči, kot kakor edina ohranjena predstavnica svoje vrste z zgodovinsko snovjo bode danes. Tako pa se je po vsej verjetnosti čisto dobro vključevala v trilogijo še z dvema igrama mitološke vsebine.¹²

Eden ključnih elementov, ki je omenjeno omogočil, je bila spretna in zgodovinsko bržkone ne docela upravičena poteza,¹² s katero je Ajshil poudaril bistveno nasprotje med nepremišljenim, zaletavim Kserksom in njegovim očetom Darejem. V usta slednjega je celo položil samoomejevalni načrt, ki naj bi bil vodilo perzijske politike in so ga atenski gledalci kajpak sprejeli z navdušenjem:

¹¹ Prim. Gantar, »Spremna beseda«, 136; gl. še Senegačnik, »Klasična antiška tragedija«, 110-11 in 115.

¹² Prim. Staiger, »Nachwort«, 96.

εἰ μὴ στρατεύοισθ' ἐς τὸν Ἑλλήνων τόπον,
μηδ' εἰ στράτευμα πλεῖον ἢ τὸ Μηδικόν.
αὐτὴ γὰρ ἡ γῆ ξύμμαχος κείνοις πέλει. (*Peržani* 790-92)

Dežele Grkov se ne dotaknite,
čeprav premoč Peržanov bo še večja:
saj sama zemlja Grkom je zaveznik! (Prevod K. Gantar)

Tudi sicer je ravno Darej tisti, ki vso krivdo za salaminsko katastrofo na-
prti sinovi mladostni zaletavosti:

νῦν κακῶν ἔοικε πηγὴ πᾶσιν ἡρῆσθαι φίλοις.
παῖς δ' ἐμὸς τάδ' οὐ κατειδὼς ἤνυσεν νέῳ θράσει·
ὅστις Ἑλλήσποντον ἱρὸν δοῦλον ὥς δεσμώμασιν
ἤλπισε σχῆσιν ῥέοντα, Βόσπορον ῥόον θεοῦ·
καὶ πόρον μετερρύθμιζε, καὶ πέδαις σφυρηλάτοις
περιβαλὼν πολλὴν κέλευθον ἤνυσεν πολλῶ στρατῶ.
θνητὸς ὦν θεῶν τε πάντων ὤξετ', οὐκ εὐβουλία,
καὶ Ποσειδῶνος κρατήσιν· πῶς τάδ' οὐ νόσος φρενῶν
εἶχε παῖδ' ἐμόν; δέδοικα μὴ πολὺς πλούτου πόνος
οὐμὸς ἀνθρώποις γένηται τοῦ φθάσαντος ἀρπαγῇ. (*Peržani* 743-52)

Vsakomur od mojih dragih zdaj privrel je vir gorja.
V zaletavosti mladostni to zakrivil je moj sin,
ki je mislil, da bo ustavil Helesponta sveti tok,
v spone ga kot sužnja vklenil, božjo vodo Bospora,
da bo morsko pot spreménil s težkimi verigami,
most orjaški čeznjo speljal za vso množico vojské.
V blaznosti je mislil, da zemljan ukanil bo boga,
samega Pozejdona! Razum se mu je omračil.
Vse bogastvo neizmerno, ki sem trudoma ga zbral -
strah me je, da ne bi padlo grabežljivcem v lahek plen! (Prevod K. Gantar)

A tragiški pesnik gre še dlje in že od vsega začetka namiguje na to, da po-
raz pravzaprav ni bil delo človeških rok, temveč božje odločitve, kar se vidi že
iz navedenih Darejevih besed. Podobno ob glasnikovem poročilu o izidu bit-
ke slišimo, da Perzijci niso izgubili, ker bi bili slabši od nasprotnikov, marveč
jih je uničil »demon, ki ni pravično tehtnice ravnal«. ¹³ In Darej že pred obtož-
bo Kserksa, ki sem jo navedel prej, pove: ἀλλ', ὅταν σπεύδῃ τις αὐτός, χῶ θεὸς
συνάπτεται (*Peržani* 742). Če je tako, stopijo vse poprej izrečene stereotipne
izjave o značaju Grkov in Perzijcev v ozadje. Navsezadnje ni nihče imun na
oholost in zaletavost, s čimer zelo hitro trči ob »urnega boga« in si nakoplje
enako nesrečo kot Kserksova odprava.

13 Prim. *Peržani* 344 isl.

III

V *Hermanovi bitki* je bistveno drugače, tam takšne relativizacije neizmerne-ga prepada, ki da loči Germane in Rimljane, ne bomo našli. V Kleistov zavor se da kajpak povedati, da je bil Ajshil precej laže velikodušen do nasprotnikov, ki so manj kot deset let pred nastankom *Peržanov* požgali Atene. Razplet celotne zadeve je bil za Grke slednjič ugoden, medtem ko je bilo leto po sklenitvi tilsitskega miru s pruskega stališča nadvse črno in ni bilo zmanjšanje francoske moči nikjer na vidiku, ne glede na to, da se je prenekateri nemški knez z Napoleonom čisto dobro sporazumel. Vrh tega si grško-perzijskih sovražnosti bržkone ne kaže predstavljati tako, kot so videti *post festum*, namreč kot usodni obračun dveh popolnoma mimobežnih sil, ki bi lahko povsem preobrnil tok svetovne zgodovine. Perzijci so bili pač slejkoprej pomemben dejavnik v življenju skoraj vseh grških skupnosti, vsaj tolikokrat kot nasprotniki tudi kot zavezniki.

Kleistovemu Hermanu se po drugi strani vsekakor zdi, da so Rimljani kolektivno odgovorni in krivi za okupacijo Germanije. Bilo bi sicer mikavno in vabljivo, da bi dramatik skušal v Avgusta projicirati Napoleonov lik, a tega kljub nekaterim nastavkom v začetku ne stori. Sovražniki so prejkone vsi Rimljani, ki so se znašli na germanskih (=nemških?) tleh, in že zgolj zaradi tega. Herman to jasno izrazi, ko ob končnem pokolu Septimiju, ki se sklicuje na to, da je vojni ujetnik, in ga poziva, naj se spomni svoje dolžnosti zmagovalca, odvrne:

Du weißt, was Recht ist, du verfluchter Bube,
und kamst nach Deutschland unbeleidigt,
um uns zu unterdrücken?
Nehmt eine Keule doppelten Gewichts,
und schlagt ihn tot! (*Die Hermannsschlacht* V, 13)

Veš, kaj je prav, preklicani fante, pa si prišel v Nemčijo, ne da bi te kdo žalil,
da bi nas zatiral? Vzemite kij dvojne teže in ga pobijte!

Da v Tevtoburškem gozdu zmagoviti vojskovodja ne dela razlik med Rimljani, se je videlo že iz zgoraj navedenih besed Tusneldi. Celo več, vsak odklon od njegove črno-bele predstave mu je bil samo v napoto, saj ga je oviral pri njegovih naporih za mobilizacijo germanskih plemen k upor. Najprej se je pridušal, da so ga Rimljani s svojo zadržanostjo pri uničevanju razočarali:

Ich aber rechnet, bei allen Rachegöttern,
auf Feuer, Raub, Gewalt und Mord,
und alle Greul des fesellosten Krieges!
Was brauch ich Latier, die mir Gutes tun?
Kann ich den Römerhaß, eh ich den Platz verlasse,

in der Cherusker Herzen nicht
daß er durch ganz Germanien schlägt, entflammen:
so scheitert meine ganze Unternehmung! (*Die Hermannsschlacht* IV, 3)

Jaz pa sem, pri vseh bogovih, računal na požig, rop, nasilje in umor in na vse grozote nebrzdane vojne! Kaj mi pomagajo Latinci, ki mi delajo dobro? Če mi, preden zapustim ta kraj, v srcih Heruskov ne uspe tako razvneti sovražstva do Rimljanov, da bo udarilo po vsej Germaniji, bo spodletel moj celotni podvig!

Takšno naziranje še podkrepi, ko znova na Tusneldino prigovarjanje, naj vendar prizanese dobrim nasprotnikom, posmehljivo odvrne:

Die Guten mit den Schlechten. Was! Die Guten!
Das sind die Schlechtesten! Der Rache Keil
soll sie zuerst, vor allen andern, treffen! (Prav tam, IV, 9)

Dobre s slabimi. Kaj? Dobre? Ti so najslabši! Klin maščevanja jih mora zadeni prve, pred vsemi drugimi.

Znova in še vedno je ključno vprašanje, v kolikšni meri se Hermanovo gledanje pokriva z dramatikovim. Ali je *Hermanova bitka* kljub podobnim izhodiščem živo nasprotje *Peržanov*, ki lahko kljub nekaterim stereotipnim izjavam obveljajo za vzorčni primer spoštljivega obravnavanja nasprotnikov, in to še v senci komaj minule nevarnosti? Je Kleistovo besedilo na koncu res sadistično zatekanje k veliki zmagi iz preteklosti, ki naj s krvavim epilogom, popolnim obračunom z vsemi sovražniki brez razlike, z v Ubijcu Aristanu poosebljenimi »domačimi izdajalci« vred, nakaže, kam bi morala iti ali bo šla pruska (osvobodilna) vojna proti Francozom? Gotovo Hermanova popolna dominacija na odru, zlasti proti koncu, omogoča tudi takšen sklep. In gotovo ga ne more prav zelo omajati lik Tusnelde, kakor domneva Angressova.¹⁴ Če pustimo ob strani, ali je treba v njej gledati neumno gos, kot hoče večji del nemške tradicije, izražen tudi v do danes ohranjenem najpomembnejšem ostanku stoletne uporabe *Hermanove bitke* za šolsko čtivo, ali ne, vsekakor ni nikakršna, še posebej pa ne načelna zagovornica humanističnega ideala. Res pride iz njenih ust stavek »Weil als dämonenartig dir / das Ganz' erscheint, so kannst du dir / als sittlich nicht den Einzelnen gedenken« (*Die Hermannsschlacht* II, 8),¹⁵ a ni podložen s kakšnim splošnim spoznanjem o človekovem dostojanstvu, marveč – kot tudi poznejše zavzemanje za Ventidija – zgolj z osebnimi interesi. Ko teh ni več, se prelevi Tusnelda v pravo žensko različico svojega okrutnega moža.

¹⁴ Angress, »Kleist über Sklaverei«, 168.

¹⁵ »Ker se ti celota zdi demonska, si posameznika ne znaš predstavljati krepotnega.«

Tehtnejši ugovor proti enačenju Hermanove in dramatikove perspektive bi denimo bil, da najdemo tudi v *Hermanovi bitki* Darejevi podobno izjavo o zgrešenosti, zlasti pa o minljivosti brezglavega in brezmejnega ekspanzionizma, ki pride iz ust Rimljana. Seveda – podobno kot navsezadnje Perzijčeva – šele takrat, ko je katastrofa že tu. In Varus prepozno ugotovi:

Da sinkt die große Weltherrschaft von Rom
vor eines Wilden Witz zusammen,
und kommt, die Wahrheit zu gestehen,
mir wie ein dummer Streich der Knaben vor!
Rom, wenn, gebläht von Glück, du mit drei Würfeln doch,
nicht neunzehn Augen werfen wolltest! (*Die Hermannsschlacht* V, 21)

Tukaj tone veliko rimsko gospostvo nad svetom pred šalo nekega divjaka in se mi, če povem po pravici, zdi kot neumna fantovska norčija! O Rim, ko, napihljen od sreče, le ne bi hotel s tremi kockami vreči devetnajstih pik!

Končno pa se je potrebno še enkrat ustaviti ob Hermanovem liku. Zdi se namreč, da je prav on v *Hermanovi bitki* najbolj podoben Kserksu. Sicer ne natakne spon Helespontu, vendar na poti do cilja nikakor ne izbira sredstev. Ko rimskega nasilja ni toliko, kot ga je pričakoval, si v skladu s svojo zavestjo o odvisnosti uspeha od jeze Germanov na Rimljane ne pomišlja najprej napihniti sorazmerno redkih ekscesov in slednjič celo poslati svojih v sovražnike preoblečenih mož, ki naj bi terorizirali prebivalstvo. Vrhunec vse skupaj doseže z deklico Hally, ki jo oče, potem ko jo onečastijo, ubije, medtem ko Herman ukaže njeno truplo razkosati na petnajst delov in dele razposlati germanskim plemenom. Pri čemer je precej zastrto, ali ne gre celo posilstvo samo kar na rovaš Hermanovih ljudi. S tem se seveda vojskovodja iz junaka spremeni v »prvega čistokrvnega terorista v svetovni književnosti«. ¹⁶ Ker seveda ni nikjer več kakega boga ali demona kot v *Peržanih* (predvsem Germani imajo bogove resda na ustih, toda to je sočasno vse), ki bi mu stopil na prste, stoji ob koncu drame pred bralcem in gledalcem kot veliki zmagovalec. A ne glede na vzporednice njegovega početja s strategijo pruskega ministra Steina za pregon Francozov ¹⁷ vrže njegova brutalnost senco celo na na prvi pogled neproblematični značaj cilja njegovega boja in *Hermanovo bitko* na ta način osvobaja predvsem v času nacizma poudarjanega sija velikega domoljubnega teksta.

¹⁶ Angress, »Kleist über Sklaverei«, 166.

¹⁷ Gl. Schede, *Heinrich von Kleist*, 113.

BIBLIOGRAFIJA

- Angress, Ruth K. »Kleist über Sklaverei und imperialistische Herrschaft: Die Hermannsschlacht und die Verlobung in St. Domingo.« V: Heinrich von Kleist: *Die Hermannsschlacht: Ein Drama*, 153-176. Wien (Dunaj): Burgtheater Wien, 1987.
- Gantar, Kajetan. Spremnna beseda v Ajshil: *Peržani. Vklenjeni Prometej*, 119-64. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1982.
- Ippel, Eduard, ur. *Briefwechsel zwischen Jacob und Wilhelm Grimm, Dahlmann und Gerwinus*. Bd. 2. Berlin: Dümmler, 1886.
- Macintosh, Fiona. »Tragedy in performance: nineteenth- and twentieth-century productions.« V: *The Cambridge Companion to Greek Tragedy*, ur. P. E. Easterling, 284-323. Cambridge: Cambridge University Press, 1997.
- Schede, Hans-Georg. *Heinrich von Kleist*. Reinbek: Rowohlt, 2008.
- Senegačnik, Brane. »Klasična antiška tragedija.« V: Ajshil: *Pribežnice*, 73-134. Celje: Celjska Mohorjeva družba, 2008.
- Staiger, Emil. »Nachwort.« V: Aischylos: *Die Perser. Sieben gegen Theben*, 95-102. Stuttgart: Philipp Reclam, 1970.

DIE PERSER UND DIE HERMANNSSCHLACHT: ZWEI MILITÄRISCHE AUSEINANDERSETZUNGEN AUF DER BÜHNE

Zusammenfassung

Da *Die Perser* als ein Drama, in dessen Vordergrund eine Schlacht steht, in der Geschichte der Welt dramatik relativ einsam dastehen, versucht der Beitrag, Parallelen zwischen dem Werk des Aischylos und der *Hermannsschlacht* Heinrich von Kleists zu finden.

Solche Parallelen gibt es, aber nur vorausgesetzt, dass es sich beim Text Kleists tatsächlich um ein eskapistisches Drama handelt, das in den französisch-preußischen Auseinandersetzungen aus dem Beginn des 19. Jahrhunderts eine Wiederholung des römisch-germanischen Konflikts aus der Antike sieht, was gerade in moderner Forschung trotz einiger ziemlich eindeutigen Aussagen Kleists zu Teil bezweifelt wird.

Dann stehen wir vor einigen erstaunlichen Ähnlichkeiten zwischen den beiden Texten, aber zugleich vor einigen ebenso krassen Unterschieden. Beide Autoren bauen nämlich auf einem starken Gegensatz zwischen den jeweiligen Widersachern, wobei bei dem Vergleich von Griechen und Persern Betonung auf ihrem unterschiedlichen Verständnis der Freiheit, bei Römern und Germanen aber auf ihrer Verlogenheit bzw. Aufrichtigkeit liegt. Aber *Die Perser* vermögen – auch durch das vollständige Ausbleiben irgendwelcher kollektiven Schuld – trotzdem ein echtes Mitleid für das individuelle Leiden der Geschlagenen zu vermitteln, was *der Hermannsschlacht* wegen

ihrer wenigstens auf dem ersten Blick ausgeprägten schwarz-weißen Optik kaum gelingt.

Dennoch gibt es einige Stützpunkte, die das Drama Kleists von seinem Nimbus des großen patriotischen Textes der Deutschen befreien. Der dominierende Gesichtswinkel Hermanns ist nämlich kaum mit demjenigen des Dramatikers gleichzusetzen. Außerdem scheint es mir, dass gerade Hermann die Rolle des Xerxes bei Aischylos übernimmt, indem er jede Grenze überschreitet und damit zu einer äußerst komplizierten Gestalt wird.